

Retorn a Eugeni Xammar

123

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
2007

Resum: *Ens cal visitar Eugeni Xammar. Hem de tornar a començar de nou, a mirar-nos el personatge com Josep Badia el va mirar, un periodista contradictori i únic. Un narrador excepcional. I radicalment catalanista, en revolta permanent contra el provincialisme espanyol instal·lat a Catalunya. És indestruïble el Xammar periodista del Xammar catalanista. Ningú com Xammar no representa millor la Catalunya impossible: individualista, nacionalista i professionalment exigent. És hora de reivindicar el Xammar periodista total, el reporter de Berlín, és clar, però també el musicòleg d' El Poble Català i Teatràlia i el dandi cronista social de La Publicidad, el primer Xammar de La Tralla i el darrer d'El Be Negre o Foc Nou, el polemista satíric. A partir d'una anàlisi exhaustiva dels seus escrits, aquesta ponència proposa una altra manera d'entendre aquest vallesà universal.*

1. Introducció

Modernitat, catalanisme i esforç. Aquest són els tres eixos que fan possible entendre què va passar a Catalunya, a una part de Catalunya, fa gairebé un segle. Sense els tres tampoc no es comprèn la immensitat de la derrota que l'inici de la Guerra Civil va suposar per al país.

De corresponsal a Londres, Xammar escriurà: «... els primers trets d'alemanys i belgues al voltant dels murs de Lieja, van ferir alguna cosa que els esperits ingenus gaudiem creient-la invulnerable: la independència de criteri». Al final de la seva vida reconeixerà: «Sóc d'una intransigència que tothom té dret de qualificar de salvatge». I en una carta a *Quaderns*, l'any 1947, advertia: «Tractant-se de les coses de Catalunya, jo no prenc mai precaucions».¹

¹ La primera cita correspon a un article de Xammar a *El Día Gráfico* (novembre 1914); la segona, a l'entrevista de Montserrat Roig (febrer de 1972) i la darrera a una carta d'agost de 1947 i que es publicaria a *La Humanitat* de Montpeller.

Individualista, nacionalista i professionalment exigent. Ningú com Xammar no representa millor aquella Catalunya. És indestriable el Xammar periodista del Xammar catalanista. Separar-los és traïr-los.

Des dels primers escrits al setmanari *La Tralla* fins als darrers i antològics a l'exili, Xammar travessarà el paradís perdut català, sobrevolant el futur.² Viatjarà per mig món, treballarà en desenes d'oficis per guanyar-se la vida, escriurà en diaris catalans, espanyols, anglesos, francesos, sud-americans i nord-americans, emprendre una modesta carrera diplomàtica, col·laborarà amb el govern del president Irla i acabarà els seus dies com un traductor competent i anònim, però ben pagat, a la UNESCO, l'OMS i al Banc de Desenvolupament.

Durant anys, però, Eugeni Xammar restà oblidat, la seva memòria desapareguda, els seus articles perduts.

Només la insistència d'un ametllenc il·lustre, Pep Badia, va aconseguir arrencar-li, finalment, les seves tan esperades Memòries³. Catalunya, aleshores, va redescobrir aquell Chateaubriand oblidat. Però va ser un retorn lent, com si no ens acabéssim de creure del tot que ens trobàvem davant d'un dels grans narradors catalans de tots els temps.

I va arribar *Periodisme*, un recull d'articles que va seleccionar Badia també, on s'entreveia ja l'envergadura del personatge. *L'Ou de la Serp* i les *Cròniques des de Berlín* confirmaren que, junt amb Josep Pla i Gaziol, Xammar és un dels tres grans del periodisme català.

I tanmateix? No estariem potser desenfocant el personatge? Era Eugeni Xammar, només, un gran periodista, cosmopolita, viatjant i amant del bon viure? Què i qui s'amagava darrere aquell home elegant, sempre tan ben vestit, amb jaquetes de *tweed*, bufandes i mitjons de colors, un autèntic *gentleman farmer* de l'Ametlla, que tan sovint dinava i esmorzava a la Fonda Europa, gran amic dels seus amics? Qui va ser realment Eugeni Xammar?

² Una excel·lent aproximació a la vida i obra de Xammar es troba en les obres de Francesc Canosa següents: «Eugeni Xammar, un superperiodista sobrevolant el futur» (revista *Tripodos*, núm. 20, 2007) i *El somni d'una societat i d'un periodisme. La televisió de paper, 1931-1936* (tesi doctoral, Universitat Ramon Llull, 2005).

³ XAMMAR, Eugeni: *Seixanta anys d'anar pel món*. Pòrtic, 1974 (reeditat per Quaderns Crema, 2007).

És hora de reivindicar el Xammar periodista total, amb la seva complexitat i fins i tot el seu bilingüisme alimentari, el musicòleg d'*El Poble Català* i *Teatràlia* i el dandi cronista social de *La Publicidad*, el primer Xammar de *La Tralla* i el darrer d'*El Be Negre* o *Foc Nou*, el satíric polític, el cronista de la primera guerra mundial i el reporter tot terreny i arremangat del seu diari, *La Publicidad*, entrevistant ministres estrangers o fent les cròniques de les eleccions a Figueres. I cal parar un esment molt especial als anys 1917-1918, potser l'únic sencer que passa a Barcelona després de la seva joventut, on combina la feina a *La Publicidad* amb la redacció en cap de la revista aliadòfila *Iberia*. Aquí és on Xammar es fa periodista. El seu any «mirabilis». On podria haver estat sinó? A la redacció del seu diari! Amb els seus amics i col·legues!

Aturar-se a Madrid per veure en què va consistir aquell interludi. I cal mirar d'entendre el seu pas per la Societat de Nacions, d'on l'expulsen. Passar volant per Berlín, uns anys extraordinaris, però més coneguts i estudiats fins ara. Intentar entendre el seu compromís polític durant els anys de la República. Aixecar el teló de l'exili i afrontar el drama moral que s'hi va coure, enmig del qual ell també continua el combat. «Amb República o sense República, Espanya és Espanya; sense llibertat, Catalunya no és Catalunya». Els grisos i distants anys cinquanta i seixanta, d'un cert allunyament, d'una relativa renúncia, però sempre a punt, per una repassada de comptes i on les cartes amb Tarradellas, Obiols, Esplà o Badia ens permetran seguir-li el rastre. I arribar al final, amb els articles crepusculars de *Mirador* de Perpinyà.

2. 1888-1909: Anys d'aprenentatge

Havia nascut a Barcelona, el dia 17 de gener de 1888. La família, una nissaga assentada a l'Ametlla del Vallès des de generacions, s'arruïnà. Anaven a l'Ametlla a passar els estius. D'acord amb Carles Badia, és pel març de 1900 que s'instal·len d'una manera permanent tot l'any a la casa pairal de Can Xammar de Dalt, per tal d'intentar salvar la finca que, després de la fil·loxera, havia arribat a un rendiment pràcticament nul. Per tirar endavant, arribaran a llogar habitacions als hostes que visiten el poble. Només quatre anys viurà Xammar a l'Ametlla amb continuïtat (del 1900 al 1901 i del 1971 al 1973). I, tanmateix, com l'Ametlla del Vallès no hi ha res. Tota la seva vida girarà al voltant d'aquell indret del Vallès.

Sempre que podrà hi tornarà. Quan la família es veu obligada a vendre's la casa pairal, Xammar es juramenta aconseguir ser-ne propietari algun altre dia. Ho serà.

Arribat el 1902, davant les magres perspectives que se li obren al Vallès i el seu nul interès pel camp, pren la decisió de començar a treballar a Barcelona.

«En el fons, seria un exemple excels del considerable exemple humà i molt català de saltataulells». Així el va definir Jacint Reventós, el nebot del seu gran amic Manuel Reventós.⁴

Sense estudis universitaris i treballant des dels 14 anys (un 2 abril de 1902, a la Casa Sucesores de B. Brutau), set anys després, el 1909, quan fuig per primera vegada, Xammar haurà escrit sobre Wagner, Beethoven i Grieg i citat a Leopardi, Carducci, Carlyle, Ruskin, Ibsen i Hegel; ha assistit a concerts al Palau i al Liceu. Fa versos. Participa en mítings electorals de la Unió Catalanista. No oblida el seu esport favorit, el futbol, i entre partides de billar i de pilota basca, escriu la lletra de *Nocturn*, que musicarà Joaquim Balcells, fundador de l'Orfeó Gracienc. Viu l'alçament de la Solidaritat i el seu fracàs estrepitos. Veu cremar les esglésies de Granollers. I publica els seus primers articles periodístics.

No es pot entendre Eugeni Xammar si no és com el resultat de dues grans influències: el nacionalisme de la Unió Catalanista i la tasca, catalanitzant, del CADCI.

Mai amagà la seva militància per la Unió Catalanista. El corpus polític de Xammar beu en el catalanisme entès com a moviment regenerador, radical, unitari i ben lluny del regionalisme conservador, manyac, el qual sempre combatrà. Republicà i anticarlf. Modern i avançat.

Amb els anys, com a bon escèptic, matisarà algunes posicions i es contradirà en d'altres, però d'on no es mourà mai un mil·límetre és del seu nacionalisme radical. Xammar pot arribar a perdonar moltes coses, però mai no permetrà una lleu renúncia de catalanitat. A ningú. Ni a amics ni a enemics. És intractable en aquesta

⁴ *Avui* (9 de maig de 1993).

qüestió. «Hi ha coses que no me les empasso quan es tracta del meu país», dirà a l'exili. Batallarà amb les dents i la paraula per Catalunya. Per la seva idea de Catalunya.

L'altra gran idea per entendre bé Xammar és la seva condició d'empleat comercial i activíssim membre del Centre Autonomista del Comerç i la Indústria (CADCI).

L'activitat del CADCI girà al voltant de tres eixos: autonomia, educació i mutualisme. D'ell surten les bases socials del catalanisme radical que aguantaran el país aquells anys, empenyent-lo més enllà. Al CADCI és on Xammar es forma com a persona. Sense aquesta institució, avui no n'estaríem parlant. L'esforç que es fa a Catalunya durant aquells anys per tal de fer de l'ensenyament un pilar del país fou enorme. I el CADCI, el seu millor exemple.

En el que és, probablement, el primer article de Xammar publicat en premsa, «Ensenyansa catalana» (*La Tralla*, 1 d'octubre de 1904), lliga perfectament aquests dos mons (catalanisme i ensenyament). Reclama una instrucció verament nacionalista, critica les universitats, «regides per catedràtics (?) que el més savi no serveix per tirar un carro» i fa una crida a la creació d'escoles catalanes per tal «d'arraconar la carrincona ensenyança primària espanyola que tinguérem».

Són anys d'aprenentatge, de llegir, de fer amics (Reventós, Carner, Nicolau d'Olwer) i de jugar i fer esport. Per exemple, a l'Assemblea General de socis del 17 de setembre de 1903, celebrada al Gimnàs Solé, i que va escollir el nou Consell Directiu del Foot ball Club Barcelona, Xammar hi apareix com a vicesecretari. Tampoc la pilota basca, ni la música no l'abandonaran mai. De billar, serà un mestre consumat.

És també quan comença a publicar els seus primers articles. A *La Tralla*, des del primer d'octubre de 1904 al 28 de setembre de 1905, publicarà: «Escoles Mercantils», «Vitalitat», «Aprenuem de la història» i «No som carlins» (on Xammar es proclama antilerrouxista, anticarlí, demòcrata i liberal), entre d'altres. També escriurà a *Metralla*—sense signar-los. Però el seu primer intent seriós com a periodista serà a *El Poble Català*. Els seus articles comencen a aparèixer, a partir d'ara, a la primera plana.

El 16 de gener de 1907 s'estrena amb «Tergiversacions», al costat de la secció «Tot passant» de Pous i Pagès. És un article amb retalls magnífics, on Xammar s'apunta a l'universalisme, com el gran sentiment que pot produir un art, una literatura i una política catalanes que resisteixin a la comparació, amb Europa, és clar. Vol un país ambiciós, lliure i culte.

Són anys també de lluita política, al costat de la Solidaritat Catalana. I de provar-ho tot. Xammar es presenta a Premis de Poesia i d'Assaig. Els poemes no són gran cosa, però el seu estudi sobre «Estètica social del catalanisme» és molt interessant. Com cap altre, aquest assaig recull *in extenso* les tesis xammarianes de joventut. Per ell, nacionalisme és vida, perquè és tot el contrari a l'opressió, i és harmonia, pel que suposa de negació a la violència i lletgesa.

Enmig de la seva activitat política en favor de la Unió Catalanista, a Xammar li proposen de fer-se càrrec de les cròniques musicals d'*El Poble Català* i de *Teatràlia*, una revista cultural. Durant l'any 1908 escriurà desenes d'articles curts, un excel·lent exercici per polir la prosa, pensar la frase, qualificar el que veu i sent, adjectivitzar, posar-hi l'adverbi adient. El «toc Xammar» comença a perfilar-se. Alguns exemples:

(Cavalleria, I Pagliacci): «No logren interessar al públic més que quan són cantades per dives o obtenen execucions de conjunt insuperables. Cap d'aquestes condicions van tenir lloc a la representació d'anit al Liceu. En resum, la nota d'execució dominant fou el gris»

«no m'he pres la molèstia de consultar la revista musical del calendari del Diario de Barcelona, com és obligació de tot bon crític»

«la interpretació va ser més que deficient; em va donar la sensació que podia donar la raó al gran estadista anglès que va dir aquella cèlebre frase: 'les melodies tenen els intèrprets que es mereixen'»

«Diuen que *La Viuda* (obra de Mateu Flecha) és un arranc genial d'humorisme. No és que en dubti, però vull fer constar que, a judicar per la mostra, els humoristes del segle XVI no tenien res de literats»

Amant de Bach, Wagner i Verdi i de Morera, Garreta i el cançoner català. Així fou Xammar. Un sardanista confés capaç de puntualitzar

als organitzadors d'un concert que el plural de «lieder» s'escriu sense essa final.

3. 1909-1917: Primera fugida

Quan arriba a París l'agost de 1909, per evitar el servei militar, comencen per Xammar uns anys de bohèmia. Aquella estada li serveix per reforçar el francès que ja havia començat a estudiar al CADCI, però sobretot per adonar-se que hi ha tot un món per descobrir. Fa les feines més inversemblants, però retornat a Catalunya, decideix tornar-se'n a anar. Aquest cop el destí és Buenos Aires, però la ciutat li cau a sobre. Tres mesos després, decideix tornar a Europa i tria de nou París on arriba sense un duro a la butxaca. Hi passarà dos anys, en una situació econòmica més passadora que la primera estada. Sense proposar-s'ho se li presenta l'oportunitat d'establir-se a Londres. I Xammar, que no desaprofita mai les oportunitats, arriba a Anglaterra a mitjan primer semestre de 1913.

El país el fascina. Tot just hi viurà uns quatre anys, molt menys que a Berlín, Perpinyà, París o a Ginebra. Però és aquí, a les illes, on cristal·litza una personalitat. Liberal i irònic. Si mai hi ha hagut en aquest país un anglòfil més acabat, aquest és Eugeni Xammar.

Com a corresponal d'*El Día Gráfico* primer i *La Publicidad* després, assistirà als debats del Parlament, sentirà per primera vegada els grans polítics anglesos, els Asquith, Lloyd George o Lord Kirchener, viatjarà a Irlanda del Nord i s'entrevistarà amb unionistes i catòlics. Aquí és on coneix una premsa lliure i radicalment diferent de la que es fa a Barcelona, on escriuen Chesterton, Shaw i H.G. Wells, i on els periodistes viatgen allà on es produeix la notícia, s'informen, veuen i escriuen. Fins sembla que va col·laborar al *Manchester Guardian* de l'etern C.P Scott, que en serà l'editor durant més de 55 anys. Escriurà algun assaig i traduirà un parell de llibres.

Aquests anys són cabdals. Si a Catalunya s'havia esbossat el Xammar home, a Anglaterra comença realment a definir-se el periodista. Aquí aprèn l'ofici de reporter. Sense aquests anys no és fàcil entendre com es poden escriure després les cròniques de Berlín. El reportatge entès com l'observació de la realitat i la plas·mació d'uns fets i unes constatacions, les seves, amb la màxima exactitud possible. A Londres, neix un periodista que domina ja

les eines de la seva professió. Les oblidades cròniques de Xammar a *El Día Gráfico* i a *La Publicidad* són la primera part de *L'Ou de la Serp*. En el primer, signarà sota pseudònim: «Harry Doggerel». En el segon, amb nom i cognoms. Entremig, també publicarà un pamflet: «Contra la idea d'imperi».

130 El 19 de setembre de 1916, a *La Publicidad* Xammar s'estrena amb un article que marca el to que prendran les seves cròniques: «Una visita a la Escuela Central de Aviación». Xammar vol dir coses i les vol dir de manera diferent. Seguiran articles sobre l'estada al front de guerra. El primer, el divideix en dues parts, el segon, en sis. Xammar es dóna temps per explicar amb detall els seus viatges i les seves impressions. Defuig l'anàlisi precipitat i, sabent el material que té entre mans, el vol explicar amb tota la cura possible. Marca diferències. Sap que fa un periodisme diferent. El mirall stendhial aplicat al periodisme.

Però el juny de 1917 ha de tornar corrents a Catalunya. La seva mare està greument malalta.

4. 1917-1918: El gran any de Xammar

Des del juny/juliol de 1917 fins a l'agost de 1918, Xammar farà de redactor per a *La Publicidad*, cobrint tots els camps, incloses unes divertidíssimes i sorprenents cròniques socials. Els seus intervius a l'alta burgesia catalana de l'època i els articles que publica sobre les carreres de cavalls a l'hipòdrom de Barcelona es compten entre les millors peces d'humor publicades mai a la premsa catalana.

En paral·lel, almenys des del 28 de juliol de 1917 i durant gairebé un any, serà el responsable d'*Iberia*, revista aliadòfila a cor obert i declarada, on publica una crònica en portada anomenada «La semana» en què resum els fets que es van succeir a la Gran Guerra amb el seu ja característic estil.

A aquestes tasques caldria afegir-hi la col·laboració que ell diu que manté amb *The World*, diari nord-americà, que caldrà investigar algun dia.

És el gran any de Xammar i la seva entrada per la porta gran al món del periodisme.

Podem datar a 28 de juliol de 1917 l'inici de la col·laboració de Xammar a la revista *Iberia*. Hi publica comentaris curts, «gasetilles», que ocupen tota la pàgina, a tres columnes, sense signar, on Xammar fa l'esforç de resumir allò que ell creu de més interès per al lector sobre tots els fets succeïts durant la setmana. El 28 de juliol, per exemple, parla del sotssecretari del Ministeri d'Hisenda prussià, dels canvis en el govern anglès i de la crisi ministerial russa.

És la primera vegada que Xammar és responsable de la línia editorial d'una publicació. Aborda els seus comentaris amb una voluntat informativa, arrenclerada sense embuts a les tesis aliadòfiles. Per a Xammar és una experiència clau, tant en la responsabilitat de redactor en cap com en l'ambició i rigor amb què des del primer dia afronta la seva pàgina resum.

A *Iberia*, però sobretot a la redacció de *La Publicidad*, quan s'hi incorpora cridat per Hurtado, viu la seva primera experiència real del periodisme des d'un dia a dia no tan *glamourós* com el de corresponsal de guerra. Es converteix en un professional, arremangat i disposat a tot. Escriu a la redacció, i a la impremta, escriu sobre el president Dato, les eleccions de Figueres o la caiguda de Jerusalem i les opinions dels bisbes catalans. És un periodista tot terreny, a qui fins i tot li encarreguen les cròniques socials. I Xammar entra en l'alta i elegant societat catalana i les curses de l'hipòdrom de Barcelona. Sota l'exquisida superficialitat, s'amaguen unes càrregues de profunditat demolidores. El seu castellà és aquí perfecte i, alhora, una eina paròdica d'una eficàcia total.

A finals de juny, el Ministeri d'Informació organitza en el Quarter General de l'exèrcit britànic a França una «neutral section», i surt el seu nom. És un pas important. Suposa deixar Barcelona, ciutat en la qual mai jo no tornarà a viure amb continuïtat. Però són també 500 pessetes al mes a afegir al seu magre sou de redactor.

A l'agost ja és a França.

5. 1919-1922. Madrid i Ginebra

Acabada la guerra (i restablert d'unes febres que quasi acaben amb ell al front de guerra) què fer? Xammar tria Madrid. La carta que li ofería aleshores més possibilitats per trobar feina. No oblidem que coneix ja Camba, Madariaga, Ariquistain, Maeztu o Bellvé.

L'estada, de passada, de Xammar a Madrid és purament alimentària i de subsistència. Valguin les paraules de Domènec de Bellmunt, escrites el 1933: «Xammar era a Madrid d'una manera exclusivament física i material. Tenia el cap a Europa».

Ell mateix va explicar, en una entrevista feta l'any 1969 per Joan Sariol, la seva trajectòria madrilenya:

«Madrid, ara. Ingresso a la Redacció de *El Sol*, any 1919, que dirigia Manuel Aznar. Cobro setanta duros de sou. Me'n vaig a *El Figaro* com a redactor en cap, per guanyar el doble. *El Figaro*, fundat per l'uruguaià Allende, multimilionari improvisat durant la guerra, va malament i cau en mans de dues companyies mineres espanyoles que volen el periòdic per a combatre l'amenaça del comunisme. Nomenen director a Ibáñez de Ibero, espanyol nat a Franca. El dèficit del diari és d'unes cent mil pessetes tots els mesos. Tanca. Em correspon a mi redactar l'esquela de defunció. Fitxo, aleshores, com a redactor de política exterior de *La Correspondencia de Espana* que dirigia Leopoldo Romeo, mosqueter del periodisme i diputat a Corts»⁵

És en aquesta estada a Madrid quan, de sobte, torna a rebre una oferta irresistible: funcionari de la Societat de Nacions a Ginebra. Un somni. L'estabilitat econòmica i la bona vida d'un país centreeuropeu refinat i culte.

Com sempre, pren la decisió d'una revolada i deixa Madrid, la ciutat emmurallada i invisible. Arriba a l'estació de Cornavin de Ginebra, el setembre de 1920. En el dossier que sobre l'empleat Xammar és guardat a l'Arxiu de la Societat de Nacions, hi consta com a data d'inici la d'1 de setembre de 1920. Havia estat proposat per Monsieur Colmet, responsable de la Secció d'Informació. Sou: 500 lliures l'any. Durada: 5 anys.

Descobreix aviat que la feina, a pesar del *glamour* i el sou, és horrible i avorridíssima. Les sessions de la Societat són grotescament ineficaces.

I allà consta que uns mesos després de la Conferència del Trànsit, el secretari general de la SDN rebia un telegrama de l'Hotel Ritz

⁵ SARIOL, Joan: *Petita història de la Guerra Civil. Vint-i-tres testimonis informen*. Dopesa, 1977.

de Barcelona comunicant que el Sr. Xammar, de la SDN, havia desaparegut de l'Hotel sense abonar-ne la factura corresponent, de 3.600 pessetes. L'enrenou a la SDN va ser considerable. El prestigi, el nom de la SDN malmès i per terra!

Esclata el «cas Xammar», del qual ell s'oblida en les seves Memòries. Finalment, s'acorda acomiadar-lo, i, de forma excepcional, entregar-li una compensació de 4 mesos de sou (de la qual es descompten els deutes impagats).

6. 1923-1930: Berlín

La sortida en fals de la Societat de Nacions el porta de nou al periodisme. Uns anys formidables, marcats per sempre més per un país, Alemanya, i una amistat, la de Josep Pla. Un fet que ha tapat una altra dada essencial: Xammar, solter recalctrant, es casa finalment, passats els trenta-cinc, amb Amanda Fürstenwerth Goetsche. Serà sempre una relació indestructible a pesar de les separacions i distanciaments profunds, de dos temperaments excessius, sense fills però amb gats i gossos.

«A Berlín faré, successivament, de corresponçal de *La Veu de Catalunya*, del *D'Ací i d'Allà* i de «La Publi». Més tard, de El Liberal i Heraldo de Madrid. El Ministeri d'Afers Estrangers em confia treballs de traducció. Una empresa cinematogràfica UFA, també. Accepto, a més, unes corresponçalies per a l'Amèrica Llatina. Em caso amb una noia alemanya i és ara, justament, quan torno a fer-me propietari de la meva Ametlla»⁶

Xammar fitxa per *La Veu de Catalunya*, primer, però ben aviat retornarà al *La Publicitat* (ja transformat en un diari en català).

En aquests primers mesos berlinesos es teixeix una de les grans amistats de Xammar: Josep Pla. Amb ell escriuran junts les cartes al director que encendran la polèmica en les tranquil·les aigües del periodisme català («Periodisme?, Permetin...»). La seva correspondència, aplegada per Xavier Pla,⁷ mostra dos escriptors

⁶ SARIOL, Joan: *Petita història...*

⁷ XAMMAR, Eugeni: *Cartes a Josep Pla*. Quaderns Crema. 2000. A cura de Xavier Pla.

formidables, dos homes que es respecten i que veuen, un l'altre, a un gran periodista al davant.

A Berlín continuarà la seva lluita per viure dignament en un ofici mal pagat; els seus desesperats intents per poder continuar escrivint en català; les anades i vingudes de *La Veu* a *La Publicitat* i de nou a *La Veu* i el pas ineluctable i tristíssim a *Ahora* de Madrid i les corresponalsies sud-americanes. El seus articles són la prova per adonar-nos que som davant de la plenitud del periodista.

És allà, a la ciutat dels àngels i dels óssos i de les quadrigues alades, que es produeix el fenomen que l'editorial de *La Publicitat* de 30 de març de 1924 saluda amb entusiasme: l'aparició d'un nou escriptor a Catalunya.

«Volem dir avui la sincera lloança d'aquests dos homes joves i amics vells: Josep Pla, Eugeni Xammar. L'lur talent periodístic, fet de nervis i sang, de cultura general i de lectura quotidiana ha escalat en els coets, piules i rodes de llum de les famoses cartes al director de *La Veu de Catalunya*. Fins ara havíem tingut en aquests companys dos escriptors de vàlua. En Pla i en Xammar. Des d'ara en tenim tres: en Pla, en Xammar i en Pla-Xammar»

Periodisme fet de nervi i sang, de cultura general i de lectura quotidiana. L'editorial de *La Publicitat* destacava amb aquestes paraules l'impuls renovador i el valor d'una prosa que s'estava escrivint als diaris catalans i que és, qui ens ho havia de dir, la millor que s'haurà escrit al nostre país. Pla la retallarà i, ben endreçada, serà el fonament de l'Obra Completa. Xammar, en canvi, mai no hi demostrarà cap interès i durant molts anys no serà res.

A Berlín, Xammar aconseguirà, per fi, guanyar-se bé la vida i fer-se amb un cert confort estable. Precisament per la immensitat de la crisi alemanya dels anys vint, els Xammar, ell, la dona, els gats i el gos, suren sense massa problemes. Viatgen. A l'URSS (cròniques recollides a *Periodisme*⁸) i per tota la República Alemanya (*L'Ou de la Serp*⁹). És el seu gran moment com a periodista i, sens dubte, unes cròniques essencials per entendre l'ascensió i el triomf del nazisme.

⁸ XAMMAR, Eugeni: *Periodisme*. Quaderns Crema. 1984. Selecció de Josep Badia.

⁹ XAMMAR, Eugeni: *L'Ou de la Serp*. Quaderns Crema. 1998. Presentació de Charo González Prada.

7. 1931-1939: Compromís polític

«President Macià. Barcelona. Stop. Compleixo emocionat deure tot català actuals moments posar-se vostres ordres. Stop. Sortiré aquest vespre avió Barcelona, si no maneu resti Berlín. Stop. Xammar. Berlín. 14 abril 1931»¹⁰

Xammar, que dotze dies abans havia demanat el vot públicament per Acció Catalana, el partit que serà escombrat per l'Esquerra Republicana de Macià, fundat només unes setmanes abans de les eleccions, no té dubtes de la importància que el moment té per al seu país.

Xammar serà sempre darrere els presidents de Catalunya: amb Companys, a qui dona suport el 6 d'octubre; amb Irla, participant en el seu primer Govern; i amb Tarradellas, amb una amistat que s'allarga fins a la seva mort. Matisem: el seu és un suport a la figura presidencial, a la institució, al màxim representant de Catalunya, que no li impedeix però, amb la seva independència de criteri característica, llençar les crítiques més àcides a cada renúncia de catalanitat o a cada pas que ell jutja embruta o denigra el país.

El catalanisme de Xammar és apartidista, gairebé una fe: qualsevol avanç en la llibertat del país que ell constati, vingui d'on vingui, l'aplaudirà: de Prat, de Cambó, de Macià, de Companys, de Joan Casanovas, de Tarradellas. El més petit retrocés, el denunciarà sense dubtar-ho. Durant tota la seva vida, s'enroca en les mateixes posicions. És l'estètica social del catalanisme, la necessitat de fer-ne l'eina de modernització i de progrés del país; la nació com la suma d'unes voluntats d'ésser (o de no ésser); la llengua, com el patrimoni col·lectiu més valuós i fràgil.

Però hi ha una dada important a remarcar, el catalanisme de Xammar, radical, és el d'algú que és conscient també, en tot moment, de les possibilitats de l'entorn i de les oportunitats.

Des de l'adquisició de Can Feliu, i davant de l'efervescència que viu el país, els Xammar visiten molt sovint Catalunya. De fet, són

¹⁰ Arxiu Nacional de Catalunya. Fons Eugeni Xammar.

els anys que els seus companys i amics es troben al govern del país. I ell els en donarà tot el seu suport. Com no havia de fer-ho, tants anys esperant-ho? Primer, moralment; al final, amb la seva ploma i el seu compromís personal.

Periodísticament parlant, amb la República arribarà la seva primera i única col·laboració a *Mirador*, la millor revista en català de tots els temps. Tot i escriure-hi només un article, «França i Alemanya, la cruïlla de camins», el 23 juliol del 1931, ell serà, en paraules de Huertas Claveria, «Un dels homes de *Mirador*».

Però és la seva participació en el setmanari polític més famós dels país, *El Be Negre*, la fita més destacada d'aquells anys (en paral·lel, està clar, a les seves cròniques i reportatges des de Berlín per a *Ahora* i altres diaris sud-americans).

Les seves col·laboracions arranquen a finals del mes de gener de 1936, fins a finals de maig. Hi escriu tretze articles. És un Xammar més sarcàstic que mai, d'una duresa d'acer. L'altre Xammar, el polemista ferotge, el periodista gratuït i convuls, pren l'alternativa.

Amb el pseudònim de Peer Gynt, destrossarà, sistemàticament, la coalició de dretes, el poc sentit crític i professionalitat dels seus col·legues, *La Vanguardia* i *Gaziel* (paròdia sobre la pretesa neutralitat i equilibri informatiu d'aquest diari, al qual combatrà tota la vida), *La Veu de Catalunya*, la Monarquia, la feblesa del president Companys, la situació política internacional, la posició de la Lliga, l'amenaça feixista («Contra l'Espanya feixista, una Catalunya independent») o l'escàs contingut de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Hi ha tota l'estructura del clàssic Xammar, millorada per l'ús intens de la ironia paradoxal i el sarcasme polític.

El combat singular d'aquests sis mesos acaba de la manera més imprevista: amb un enfrontament duríssim amb els anarquistes. Igual que el seu íntim amic (i director d'*El Be Negre*), Josep Maria Planes, Xammar els critica amb una gran duresa.

L'agost del 36, ja en Guerra Civil, Planes serà assassinat.

8. 1939-1944: Primer exili i silenci

Però on era Eugeni Xammar aquell 18 de juliol?

«Jo no era a l'Ametlla quan la guerra civil va esclatar i vaig tenir sort, car una patrulla de la FAI es va presentar un dia a Can Feliu preguntant per mi amb intencions que no eren difícils d'endevinar. Ni el meu catalanisme, ni el republicanisme, molt més tebi, no haurien servit de res, com de res varen servir-li al meu filial amic Josep Maria Planas assassinat a Barcelona, quan el van trobar amagat a les darreries del mes d'agost...

...Mentre la FAI em cercava pel cantó de Can Feliu, la Gestapo em seguia les petjades a Berlín amb la clara intenció d'agafar-me i entregar-me a la policia franquista. No ho fan per la immunitat diplomàtica. Posat a triar entre les patrulles de la FAI i la policia del general Franco, vaig preferir sortir d'Alemanya pel forat del pany i anar-me a instal·lar a París» («Naixença i creixença...»)¹¹

Escapat de Berlín al darrer sospir, passa la guerra a les ambaixades de París, L'Haia i Estocolm. És el moment àlgid de la seva activitat diplomàtica i una de les millors parts dels *Seixanta anys*.... Allà li arriba la notícia de la caiguda de Catalunya. L'endemà presenta la seva dimissió irrevocable.

Anys després confessaria a Montserrat Roig: «Mai no vaig creure que la República pogués sortir victoriosa d'aquell tràngol. Des del primer dia vaig estar convençut que la seva derrota seria total. El seu aixafament, complet. Malgrat tot, sóc allà on sóc».

Xammar, que el 1936 es retroba amb la seva dona, Amanda, a París, i amb tants d'altres que han hagut de sortir de Catalunya (com Amadeu Hurtado, Ferran Cuito, Melcior Font, Lau Duran Reynals, Just Cabot, Joaquim Ventalló, etcètera), s'arreglera, doncs amb els qui, amb l'autoritat d'haver mantingut la fidelitat a la República, alcen la veu per exigir passar comptes amb els responsables de la desfeta. I, sobretot, amb Companys.

Per primera vegada a la seva vida, Xammar naufraga, «deixat en una platja d'on no sortien vaixells per anar enlloc». Després de la

¹¹ XAMMAR, Eugeni: «Seient de primer rengle. Naixença i creixença d'un centre d'estiueig». *Lauro. Revista del Museu de Granollers*. Número 19 (2000). A cura de Carles Badia, Xavier Pla i Jordi Planas.

desfeta, només col·laborarà amb *Catalunya, Revista d'Informació i Expansió Catalana*, de Buenos Aires. Però hi publica uns articles plens de nostàlgia, de festes majors i nadals a Barcelona. Calla. La Segona Guerra Mundial ja fa uns mesos que ha esclatat, i malgrat tot la frontera entre França i Alemanya segueix en completa calma. El 14 de juny de l'any vinent, Hitler entra a París. Dos mesos després, la Gestapo deté el president de la Generalitat, Lluís Companys. Són dos fets d'enormes conseqüències als exilis catalans.

El primer provoca l'enèsima diàspora i la doble clandestinitat dels qui romandran a la França de Petain; el segon uneix per primera vegada totes les veus de l'exili català. Tothom és conscient que no s'ha assassinat Lluís Companys, sinó el president de Catalunya. La mort és un punt d'inflexió clau en els exilis i que serveix per unir en una veu a tothom:

«Català: recorda't que ara fa quatre anys, Lluís Companys moria afusellat als glacis de Montjuïc al crit de 'Per Catalunya'. Que les nostres vides no desmereixin de la seva mort... els catalans que hem estat testimonis de la passió i mort del President Companys portem damunt de les espatlles un pes de plom. Ell va caure amb el nom de Catalunya als llavis i ens va deixar a nosaltres amb la sort de Catalunya a les mans... Què volem que sigui el President Companys a la Història de Catalunya, un exemple fecund o una estela funerària al mig del desert?... Amb tots els deures pagats, aquest home, Lluís Companys, té ara el dret magnífic d'exigir de Catalunya més seny, més voluntat, menys eixelebrament, més esperit d'ordre i de sacrifici. I Catalunya som nosaltres... no han afusellat Lluís Companys, han afusellat el President de la Generalitat... I ara s'acosta el 15 d'octubre de 1944... se sent la remor d'un missatge. Un missatge molt alt i molt breu. Dues paraules: Catalunya viu»¹²

Gairebé en paral·lel, la Segona Guerra Mundial també ho capgirava tot:

«La guerra inevitable entre l'Alemanya hitleriana i la coalició franco-britànica no va tardar a esclatar, i per bé que França fos un país dividit i madur per a la desfeta, els catalans que hi vien tenien tant envers el país que els donava hospitalitat com envers la causa de la llibertat que aquest país simbolitzava, deures de

¹² XAMMAR, Eugeni: *Foc Nou* (14 d'octubre de 1944).

lleialtat inexcusables... l'arribada dels alemanys van fer de tots els catalans un estol únic d'homes colpits per la mateixa desgràcia. D'ara endavant no pot existir d'altra llei per als catalans que la fraternitat.» («Memoràndum a Irla». Eugeni Xammar. 1950)¹³

En conseqüència, Xammar calla. No agafarà la ploma de combat fins a l'alliberament de França. Durant aquells anys viurà Perpinyà, donant classes i consumint els estalvis, i fins sembla que va començar un llibre de memòries, del que no ha arribat cap prova.

Quan l'estiu de 1944 França és alliberada, Xammar, torna a parlar.

9. 1944-1945: Tornada al periodisme

Els vells i nous enemics de Xammar durant aquells anys seran els agents provocadors de la desunió nacional a l'exili i els qui s'han situat fora de la comunitat catalana, per a ell, comunistes i catalans franquistes.

D'altra banda, políticament s'ha anat acostant a l'Esquerra Republicana, l'únic partit que ell entén que aleshores té una mínima estructura i una certa capacitat de decisió. A més, Josep Irla és el president i Tarradellas, que retorna de l'exili suís, un amic seu amb qui s'escriu sovint i se sent molt proper.

El 30 de setembre de 1944, a *Foc Nou*, una publicació de l'exili a Tolosa de Llenguadoc, començarà la que serà la seva darrera col·laboració en una secció regular d'un diari, anomenada «Reflexions d'un catalanista» (Cal esmentar, que mentre manté aquesta columna, està col·laborant també a *Le Républicain*, diari en francès de Perpinyà). En aquesta publicació, aquell dia, Xammar es fa «Una pregunta per començar». És un article on presenta el cas català com un cas específic, distint, separat de l'espanyol i, per tant, justifica que Catalunya hagi de romandre sempre en estat d'oposició a Espanya. Exactament igual que el cas basc. La conseqüència immediata, al seu parer, havia d'ésser la unió nacional catalana dels exilis i el cessament de qualsevol intent de coordinació i àdhuc contacte amb els republicans espanyols.

¹³ ANC. Fons Eugeni Xammar / Arxiu Montserrat Tarradellas de Poblet.

L'apropament de Xammar a Esquerra Republicana es fa molt evident en els tres articles que publica a *Foc Nou* l'octubre: «Les masses de l'Esquerra», «En la mort de Companys» i «Quan parla el president». Xammar dona suport al president Irla, incondicionalment i a les tesis de Tarradellas.

En canvi, es mostra més allunyat que mai als catalans que aleshores es prestaven al joc franquista. Havia dit «Fins a nou ordre –l'ordre català– a Catalunya el patriotisme és germà siamès del silenci». I és que Xammar situa sempre l'eix nacional com el divisor entre els que són a dins o fora de la comunitat catalana. Per tant, qualsevol deserció de la llengua, li és imperdonable. Però no només això, la seva intransigència arriba a no perdonar els qui fins i tot escriuen en català. Si Casals havia ordenat el silenci en els palaus de la música, ell ordena el mateix en diaris i revistes, mentre «sigui el resultat d'una tolerància i no l'exercici d'un dret». Per Xammar, en el primer franquisme, escriure, en castellà, però fins i tot en català, a Catalunya, era un acte de traïció.

L'exponent màxim d'aquesta tesi és l'article que surt publicat a *Foc Nou* el novembre de 1944, en el qual estableix dues categories: els «destinats» i els «predestinats». En el primer, els Agustí, Josep Pla, etcètera. En el segon, Segarra o Carles Soldevila.

En aquells anys, sostindrà que qualsevol intent d'aproximació dels catalans a Espanya està condemnat al fracàs; i, a més a més, que la reconciliació no és possible.

L'altra gran obsessió de Xammar d'aquells anys fou la seva lluita, política i democràtica, contra els comunistes. Per a Xammar, res ni ningú no s'escapaven de la gran confrontació ideològica entre democràcia i totalitarisme que renaixia a l'acabament de la Segona Guerra Mundial. El comunisme enfonsava les llibertats i l'individu mateix. El comunisme català, a més a més, operava com un agent espanyol destructiu, amb els mateixos sinistres efectes que havien intentat els radicals i lerrouxistes de la seva joventut.

10. 1945-1948: Cap del Gabinet Irla

El setembre de 1945, el president Irla, a la vista dels esdeveniments internacionals (i quan per un moment, semblava possible que les

democràcies foragitessin el dictador espanyol) constitueix un govern català. Carles Pi i Sunyer, Antoni Rovira i Virgili, Josep Carner i Pompeu Fabra, pel sector «nacionalista» (i, doncs, amb majoria); Joan Comorera i Josep Xirau (que seria substituït per Manuel Serra i Moret), pels comunistes i socialistes. Joan Padró, s'incorporaria més endavant. Sotssecretari de Presidència, Rafael Closas. I amb tots ells, el nou cap de Gabinet: Eugeni Xammar.

És la primera vegada que Xammar treballa a sou pel Govern del seu país. Ho fa empès per una innegable vocació de servei. Però, malauradament, aviat s'adonarà de dues coses: la primera, que la seva feina suposa un valor afegit més aviat discret i decoratiu; la segona, que aquell govern no governava i no serviria gairebé per res.

El perill comunista rus, als ulls de les democràcies occidentals, congelà primer totes les esperances republicanes i les aniquilà després. Franco rebia l'aval per continuar. El cop que va suposar pels exiliats fou enorme.

Les seves col·laboracions periodístiques, un cop deixa *Foc Nou*, es fan molt i molt espaiades. Conscient de la seva nova posició, Xammar evita la polèmica i es bolca en els seus articles de records i de memòria del temps d'ahir. Durant dos Nadals consecutius, del 1945 al 1946, enviarà unes cròniques a *La Humanitat*, editada a Montpeller, portaveu d'Esquerra Republicana, controlada per Josep Tarradellas, en la línia dels escrits de la revista *Catalunya* de Buenos Aires. Són «Qui de tu s'allunya» i «Secrets de la sardana». El tercer Nadal, el de 1947, en canvi, tornarà al combat: «Ni Unitat ni Lluita. Pluralitat i civilització».

De totes les activitats de Xammar com a cap del Gabinet, la que amb més il·lusió emprendre serà la de la celebració de l'homenatge a Mestre Fabra, amb motiu del seu vuitantè aniversari. Hi desplegarà una activitat frenètica perquè tot sigui un èxit. Admira Fabra per damunt de tot. La festa fou un èxit.

Però quan Fabra morí l'any següent, i encara Rovira i Virgili el Nadal del 1948, es pot dir que simbòlicament per Xammar s'acaba una etapa de la seva vida. Ell acaba de celebrar el seu seixantè aniversari. Des dels quinze anys combat per la seva idea de Catalunya. A la política estricta, des dels mitings de la Unió als del Front d'Esquerres

fins al Govern d'Irlanda. Però sobretot als diaris, des del seu primer escrit a *La Tralla* fins al «Reflexions d'un catalanista» de *Foc Nou*. A *El Poble Català*, a *La Publicitat*, a *El Be Negre*.

Cal recomençar. Tot l'exili recomença i es desperta del somni de la tornada. També a l'interior del país es trenca el somni del final de la dictadura. La decepció és tan intensa que tothom es submergeix en el treball i la quotidianitat. En la vida privada.

11. 1943-1971: Vida privada

De les 563 pàgines de les Memòries, els seus últims vint-i-cinc anys a penes en representen cinquanta.

Un percentatge ben ridícul per algú que va viure a Nova York, Ginebra, Washington, Roma, París, Granollers i l'Ametlla del Vallès. Per què Xammar explica tan poques coses? Perquè es refugia, s'amaga de fet en la seva vida privada. Com els exilis, el desengany els porta a reprendre antigues professions o optar per reinventar-se de nou.

I així ell troba en els organismes internacionals la seva manera de tirar endavant (i sobreviure), la que li permet mantenir el seu ritme de vida (bons hotels, àpats consistents, viatges atractius). Però en lloc d'articles i cròniques, ara es passarà els anys traduint tota classe d'informes i estudis (per exemple, sobre la febre groga, la fluoració de l'aigua, les actes de la conferència de La Haia sobre protecció de béns culturals o un dictamen sobre silvicultura per la FAO).

Abans, però, quan deixa la feina de cap de Gabinet, col·labora un temps a la Radiodifusió francesa i tradueix el «Doktor Faustus». Vida del compositor Alemán Adrian Leverkühn narrada per un amic» de Thomas Mann.

Els Xammar, en aquell final de la dècada dels quaranta, s'arriben a plantejar també de retornar definitivament a Catalunya. De fet, s'han anat apartant dels cercles catalans. Al febrer del 1949 reconeix «no veig a ningú, tinc massa feina i la vista fita –melancòlicament fita– en altres horitzons»¹⁴. Al desembre, el panorama és encara

¹⁴ Carta a Rafael Tasis, 7 de desembre de 1949. Arxiu Rafael Tasis fill.

més gris. Però finalment l'instint de supervivència xammarià, li diu que tornar a Catalunya no és la solució i que el més semblant als seus enyorats anys berlinesos, es troba amagat en la naixent nova era dels organismes internacionals. A la fi ho aconsegueix i el 27 de setembre de 1950 arriba a Nova York amb un flamant contracte per tres mesos a l'ONU.

Allà comença una feina que el portarà de Manhattan al Banc Internacional de Reconstrucció i Foment de Washington. Balanceja la vida entre Europa i els USA i s'estableix, més o menys de forma regular, a Ginebra, on des d'octubre de 1955 fins al 10 de juny de 1966 consta als arxius de l'Organització Mundial de la Salut com a col·laborador (empalmant contractes de curta durada, tot i que en alguna ocasió són de 12 mesos).

Des que havia fet la darrera visita a Catalunya (1937) Xammar no torna a l'Ametlla fins a l'agost de 1951. Però un cop deixa de manera definitiva els EUA (1953) i s'estableixi a Europa, les seves visites seran molt freqüents. De durada incerta i periodicitat inestable. És una relació contradictòria: d'una banda, necessita respirar l'aire del Vallès; de l'altra, no podria haver viscut mai a «La Ametlla del Vallés, Ayuntamiento Nacional».

L'1 de març de 1941, el Tribunal de Responsabilidades Políticas de Barcelona, acordava incoar-li expedient (número 5319) i remetia les actuacions al Juzgado Instructor Provincial.¹⁵

Com era preceptiu, el Jutjat va haver de sol·licitar a les autoritats que manava la llei, informes sobre l'inculpat, béns de la seva propietat o de la seva dona, càrregues familiars i estat dels seus ingressos actuals. Van enviar-se oficis a l'Ajuntament, al «cura párroco», a la secció de la Falange Local i a la Guàrdia Civil.

L'Ajuntament, a través del seu alcalde, Josep Partegàs, fou el primer a respondre:

«Se ignora su actual paradero, así como los antecedentes anteriores y posteriores al 18 de julio de 1936, por residir habitualmente en el extranjero, y según referencias, en esta fecha se encontraba en la Embajada Española de Berlín. Con posterioridad, residió en París,

¹⁵ Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya. Tribunal de Responsabilidades Políticas. Expedient Eugenio Xammar.

dedicado a trabajos periodísticos. En esta población figura a su nombre una casa de campo y tierras valoradas aproximadamente en unas 20.000 pesetas en conjunto. No costa ninguna propiedad a nombre de su cónyuge. No se conocen hijos y tampoco la percepción de sueldos» (20 març de 1941)

La Guàrdia Civil de Barcelona, «Puesto de La Garriga», contesta en termes gairebé idèntics. Igual que mossèn Lluís Ventura, de la «Parroquia de San Ginés». En canvi, la «Falange Española Tradicionalista y de las JONS Delegación de La Ametlla del Vallés» dóna més detalls:

«... residía habitualmente en el extranjero; antes del 18 de julio estaba en la Embajada Española de Berlín; al iniciarse el Glorioso Movimiento se trasladó a París en donde se dedicó al periodismo y siempre a favor del gobierno republicano desarrollando una intensa campana periodística en contra del Movimiento Nacional... En resumen: se le considera una persona de cultura, no se sabe a qué partido pudiese estar afiliado pero se le considera declaradamente izquierdista y absolutamente contrario a nuestra Gloriosa Cruzada (15 d'abril de 1941)

L'expedient es va trametre al Tribunal, on es va dictar sentència el 4 de setembre de 1941.

«Resultando probado y así se declara como hecho grave que Eugenio Xammar Puigventós, mayor de edad, casado, sin que tenga otra carga familiar que su esposa sin ingresos, apareciendo el inculpado con bienes inmuebles por veinte mil pesetas, pertenecía a Acción Catalana como militante mantenida (sic). El Glorioso Movimiento Nacional le sorprendió en Berlín prestando servicios en la Embajada de España, abandonando su puesto y trasladándose a París donde se dedicó a escribir artículos periodísticos contra la España nacional. Se encuentra en rebeldía.

Considerando que los hechos anteriores están comprendidos en el artículo 4 de la ley de Responsabilidades Políticas de 9 de febrero de 1939, apartados c) e), l), k) y n)

FALLAMOS: Que debemos declarar la responsabilidad política del inculpado EUGENIO XAMMAR PUIGVENTÓS, a quien se le impone la multa de pérdida total de bienes, inhabilitación absoluta perpetua y extrañamiento perpetuo del territorio nacional».

L'anticomunista Xammar era condemnat per «elemento del Gobierno Rojo, declaradamente izquierdista y absolutamente contrario a nuestra Gloriosa Cruzada». Li deuria haver sabut greu que no hi afegissin «catalanista y masón».

Una revelació sorprenent, que també cal incloure en els seus antecedents. Segons María E. Gómez Rojo, Xammar va incorporar-se a la Lògia masònica Hispano-Americana, el 9 d'agost de 1918, on, prèvies les formalitats del Ritus, es va procedir a la seva iniciació, adoptant el nom simbòlic de «Cholesburg». El 2 de març de 1920 va ser donat de baixa per incompareixença i impagament de quotes.¹⁶

En qualsevol cas, a partir de 1948, recupera la casa i en els anys cinquanta i seixanta els Xammar faran visites a Can Feliu molt freqüents, incloent molts estius i llargues temporades a l'hivern. De vacances o per treballar-hi. Canviant a voltes Can Feliu per una suite a la Fonda Europa de Granollers que el seu amic Parellada tindrà sempre a punt.

En qualsevol cas, l'única manera possible de resseguir la pista de Xammar durant aquests vint-i-cinc anys és a través de la seva correspondència. Els membrets i els domicilis de les cartes són una de les claus. Els seus amics, les altres. Amb Tarradellas, amb Ferran Cuito, amb Rafael Tasis, amb Carles Esplà, amb els Obiols-Rodoreda (amb els que coincideix uns anys a Ginebra) i amb el matrimoni Badia.

L'experiència americana el seduirà, i li provocarà un efecte molt semblant al que l'havia produït quaranta anys enrere Anglaterra. Quan torni a Europa, complerts els 65 anys, no hi ha en ell, però, cap mena d'idea de jubilació.

Seguiran escolant-se tots aquells anys, entre traduccions i el pessimisme de veure que res no canvia en la seva estimada Catalunya. Amb l'escepticisme necessari per sobreviure. Un dia de febrer de 1956, escriuria a Carles Esplà, gran amic seu: «Pren-te la feina una mica a la fresca, si és que et sents cansat. Nosaltres estem al

¹⁶ GOMEZ ROJO, M.E. «Ante el olvidado centenario de Joaquim Balcells i Pintó (1890-1936)», *Cuadernos informativos de Derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 15-16 (Febrero 1993), pp. 3877-3888, citat a GOMEZ ROJO, M.E. *Historiografía Jurídica y Económica y Pensamiento Jurídico-Público, Social y Económico de Manuel Reventós y Bordoy (1888-1942)* (tesi doctoral).

servei de les Nacions Unides però sense perdre mai de vista que en realitat són les Nacions Unides –i els organismes especialitzats– els que estan al nostre servei»¹⁷.

El seu matrimoni arrossegà una certa decadència i fracàs, però no es trencarà. I així aniran passant els anys 60, en una estranya barreja d'exili suís i retorns vallesans, amunt i avall amb el Ford, i després el Citroën, amb parades a Perpinyà, S'Agaró i Granollers, acumulant quilòmetres. «Amb aquest tipus de vida i fent, com ell diu, 'la llançadora' de l'Ametlla a l'estranger i de l'estranger a l'Ametlla, –segons Pep Badia– en Xammar s'anava fent vell per fora mentre es mantenia jove per dins, una malaltia llarga i gairebé sempre costosa de suportar»¹⁸.

Només tornarà a escriure quan Amadeu Cuito (nét d'Amadeu Hurtado i fill de Ferran Cuito, tots dos íntims amics seus) repregui l'esperit del vell *Mirador* del seu avi i amb el mateix nom publiqui aquest setmanari a Perpinyà. Amb dos articles, «Apoteosi del provincialisme» i «Fent volar el Tele-estel» en va tenir prou per reivindicar-se com un dels grans periodistes catalans de tots els temps. Dos articles antològics. Allà estava un altre cop. El vell llop. On havia estat sempre. Havien passat més de seixanta anys, però el jove de *La Tralla* i de *El Poble Català* seguia reivindicant el mateix: «hi ha coses que no me les empasso quan es tracta del meu país».

Tants anys a l'estranger el van obligar a fer-se de Catalunya, com la seva amiga Rodoreda, una abstracció i una nostàlgia. S'havia acabat per aferrar a un país i una gent que ja no existeixin. A una Catalunya idealitzada. Però la seva Catalunya havia gairebé mort Pompeu Fabra i Rovira i Virgili. Semblava que el seu combat desigual amb Catalunya anava a acabar-se i que res del que havia escrit no perduraria.

12. 1971-1973: Últims anys a l'Ametlla del Vallès

A la *Galeria de Personatges* de l'Ametlla que Josep Badia va editar l'any 1992, hi podem llegir la crua realitat: Xammar, arruïnat, vell i xacrós.

¹⁷ Carta a Carles Esplà, 8 de febrer de 1954. Arxiu Carles Esplà.

¹⁸ BADIA, Josep: *L'Ametlla del Vallès. Galeria de personatges. Cròniques del nostre temps (1900-1990)*. Ajuntament de L'Ametlla del Vallès, 1992.

Amanda havia mort l'abril de 1969 i ell gairebé és a punt d'acompanyar-la a la tomba a mitjan desembre d'aquell mateix any quan agafa unes febres fortíssimes. Durant tres setmanes, incloses les Festes de Nadal, viurà a casa dels Badia.

Però quan es recupera, salta la sorpresa. L'any 1970 es casa de nou amb Francine Mesne, francesa, funcionària de la UNESCO, vídua, amb un fill, a qui coneix de fa vint-i-cinc anys. Confessaria a Amadeu Cuito, testimoni de la seva boda: «Tenia l'obligació moral de casar-m'hi. Ella havia estat per a mi 'My secretary and something more'». ¹⁹

Encara per uns darrers mesos, torna a viure a París. Com l'any 1909, quan hi va per primera vegada, ara és també el seu destí final del viatge de 60 anys pel món. A finals de desembre, se li declara la malaltia d'un herpes zòster. El març vinent, Xammar, s'entrebanca i es trenca el coll del fèmur. És el moment en què envia el SOS als seus amics. I així, mentre Francine continuarà treballant a l'oficina de l'UNESCO de París, ell, el 28 de març de 1971, arriba a Barcelona. Ingressa a l'Hospital de Granollers.

Mentrestant, Pep i Mercè Badia s'encarreguen de tot: contracten Dolors Gendre, la Lola de Can València, perquè faci de masovera i a Lourdes Tanyà, de secretària. I davant de la seva precària situació econòmica, és inevitable prendre una decisió: Xammar signa un contracte de compravenda de la seva casa, per assegurar-se una renda vitalícia, amb Maties Barres, propietari de l'Hotel del Vallès, on ha passat una part de la convalescència. Amb aquesta pensió viurà els dos anys i escaig de vida que li queden.

És aleshores que Badia veu el moment. «Sempre havia cregut que els amics d'en Xammar teníem el deure de perpetuar la seva memòria».

«Xammar diu:

- Explicar una vida llarga com la meva, és molta feina.
- No tenim res més important a fer.
- Jo, no. I tu?
- Vindrà cada dia a fer-vos companyia una estona. M'explicareu coses i jo les posaré en solfa.

¹⁹ En una entrevista per a *Orifloma* (abril 1973), diria: «Va ser una bestiesa casar-se tan gran... Per casar-se gran s'ha de tenir molts diners. Jo vaig festejar-la per primera vegada als vuitanta-un. Amb la primera, que era alemanya –aquesta és francesa– no vaig festejar mai».

Si digués que em costà molt de convèncer-lo, mentiria, Vull creure que vaig despertar-li una il·lusió. Amb els ulls clucs, com parlant per a ell mateix, digué:

- L'amic Pla m'ha retret més d'una vegada la meva mandra literària. Diu que per aquesta causa restaré inèdit. Seria divertit que a les meves velleses el fes quedar malament!»²⁰

Així va començar una obra que Agustí Pons va dir que, juntament amb les memòries de Sagarra, les de Gaziel, i «Els darrers dies de la Catalunya republicana» de Rovira i Virgili, «potser n'hi hauria prou que els estudiants de periodisme sortissin de la Facultat havent-les llegit»

Rodejat de les visites d'amics, amb Francine a París, i, sobretot, amb la constant presència dels seus íntims, els Badia, es va refent i endega el projecte d'escriure les Memòries.

A partir de 1972, s'escapa més sovint a Granollers i a S'Agaró. El 27 de juliol escriu al seu amic Badia:

Can Feliu

(...) Ganes de fer Memòries n'he tingut tan poques com vulguis. De tota manera fa un parell de dies que n'he tornat a arrencar la feina i en prou feines començada, avui la torno a interrompre, car els Cuito s'han presentat, arribats de París, quasi a l'hora de dinar, m'han entretingut una hora i m'han deixat content i cansat. Demà tampoc treballaré. Mossèn Joan em vindrà a cercar a les deu del matí i tots dos, acompanyats potser de Mossèn Joan Bellavista, anirem a dinar a l'estany de Sau, que, segons diuen, és un bell indret. De passada, veurem una mica de romànic de les Guilleries i (de lluny) la casa de Joan de Serrallonga. Després de molt temps de no haver tingut ocasió de fer-ho, confesso que la idea d'anar a veure un lloc desconegut em fa una certa il·lusió»²¹

²⁰ BADIA, Josep: Pròleg a l'edició de *Seixanta anys d'anar pel món*, Pòrtic, 1974.

²¹ Carta a Josep Badia, 27 de juliol de 1972. ANC. Fons Xammar. Mossèn Joan Bellavista fou un altre amic que sovintejà Xammar els darrers anys. Va explicar el final del viatge: «Acceptava fins i tot fer alguna sortida en cotxe, en la intimitat. El recordo a la darrera, al Parador de l'embassament de Sau, aixecar-se de la taula per anar a dinar en un lloc més modest, on res no era fals. Fou cal «U» de Vic. L'indignà la simulada casa de pagès, les falses columnes estucades, les pintures pretensioses i altres coses, i ho manifestà públicament al mig del menjador» (BELLAVISTA, Joan: *Fent camí des de l'Ametlla. Fets i gent*. Edició patrocinada per l'Ajuntament de l'Ametlla del Vallès, 2004).

Les festes de Nadal de 1972 les passa encara amb els Badia. És el seu darrer Nadal, però ja no és fosc ni fa fred. Ara és a casa.

L'any comença amb tristesa. El març, mor la dona de Carles Badia. Ho sent moltíssim perquè considera tota la família Badia la seva pròpia família. Malgrat tot, Carles el porta per última vegada a La Gavina on, invitats pel matrimoni Ensesa, seuen a la taula uns vells amics: Josep i Pere Pla, Josep i Carles Badia i Eugeni Xammar.

Amb el de Llofriu s'havia reconciliat fa ja molts anys, a començaments dels 60, quan Xammar s'adona de l'esforç èpic de Josep Pla per recuperar una memòria i uns senyals d'identitat d'un país que ja no existeix.

En els mesos següents, la malaltia de l'herpes zòster torna a atacar-lo. Sovint queda immobilitzat al llit. Badia troba la solució per poder seguir avançant en la redacció de les Memòries. Parapetat darrere d'un casset, inicien unes gravacions de les converses que van mantenint i que Badia entrega a les secretàries perquè les vagin passant a paper. Després les poleix, mantenint-se fidel a l'estil. A finals de maig, el llibre està acabat. Pot, però, revisar-ne les últimes galerades.

El desembre, arrencà el fred de nou. Al vespre del dia 4 s'allità com sempre. L'endemà, el van trobar mort.

13. Conclusió

Periodisme i patriotisme. Aquesta fou la resposta de Xammar a la constant lluita per una identitat. Amb tota la naturalitat del món. A Londres, a Berlín o a l'Ametlla del Vallès. Tanta, que no va deixar mai d'exigir el mateix als altres. «Tots els catalans –diria a Joan Soriol– tenen el deure d'oposar-se a l'enviliment; és a dir, a la descatalanització de la terra. De la manera de complir aquest deure amb la màxima efectivitat, cada català ens jutjarà per ell mateix, segons els seus mitjans i el seu temperament».

La seva és la història d'un periodista compromès amb el seu país i amb el seu temps. Un dels pocs que resisteixen sense problemes qualsevol comparació amb els seus contemporanis europeus.

Josep Badia va salvar-nos els seus mots. Va receptar-li l'única medicina que va acceptar de grat: escriure el que ell havia viscut. Senzillament. I la memòria va respondre a la crida.

La fascinant relació d'aquests dos grans i vells amics va tenir un final digne de la seva amistat. Una tarda Badia, content com un gínjol, li va etzibar: «Anima't home, he comprat el teu nínxol. Saps què, estarem junts, per tota l'eternitat, què et sembla?». I així va ser, avui Xammar és enterrat, en un nínxol sense nom, just a sota del de Pep Badia.

I encara millor, al seu poble, la Biblioteca porta el nom d'un i l'Institut de Secundària el de l'altre. No sembla un mal final per a aquests dos homenots, saltataulells, amants dels llibres i la cultura, crítics i independents, irònics, valents, devots del catalanisme.

Quim Torra i Pla

Obres d'Eugeni Xammar

Memòries:

Seixanta anys d'anar pel món. Pòrtic, 1974. Reeditat per Quaderns Crema, 2007

Reculls periodístics:

Periodisme. Quaderns Crema, 1984. Selecció de Josep Badia
L'Ou de la Serp. Quaderns Crema, 1998. Presentació de Charo González Prada
Cartes a Josep Pla. Quaderns Crema, 2000. A cura de Xavier Pla
Cròniques desde Berlín. El Acantilado, 2005. Selecció i pròleg de Charo González Prada

Assaigs:

Contra la idea d'imperi. J. Truscott. Londres, 1916

Traduccions:

El Pirata. Walter Scott. Calpe, 1922
Doktor Faustus. Vida del compositor Alemán Adrián Leverkühn narrada por un amigo. Thomas Mann. Editorial Sudamericana, 1951

Bibliografia consultada

BADIA, Josep: *L'Ametlla del Vallès. Galeria de personatges. Cròniques del nostre temps (1900-1990)*. Ajuntament de l'Ametlla del Vallès, 1992

BADOSA, Cristina: *Josep Pla. Biografia del solitari*. Edicions 62, 1996

BALADIA, F. J.: *Abans que el temps ho esborri tot*. La Magrana, 2004

BELLAVISTA, Joan. *Fent camí des de l'Ametlla. Fets i gent*. Edició patrocinada per l'Ajuntament de l'Ametlla del Vallès, 2004

BELLMUNT, D. De: *Figures de Catalunya*. Llibreria Catalònia, 1933

BILBENY, Norbert: *La ideologia nacionalista a Catalunya*. Laia, 1988

BOIX, Carles: *L'obertura catalana*. Centre d'Estudis de Temes Contemporanis, 2002

CANOSA, Francesc: «Eugeni Xammar, un superperiodista sobrevolant el futur». *Tripodos. Revista digital de comunicació*, núm. 20, 2007, pp. 71-78.

CANOSA, Francesc: *El somni d'una societat i d'un periodisme. La televisió de paper (1931-1936)*. Tesi doctoral, Universitat Ramon Llull, 2005

CASASÚS, Josep Maria: *Periodisme català que ha fet història*. Proa, 1996

CASASÚS, Josep Maria: *Lliçons de periodisme en Josep Pla: la modernització dels gèneres periodístics a Catalunya*. Destino, 1986

CASASÚS, Josep Maria: *Periodisme català que ha fet història*. Proa, 1996

CLOTET, Narcís: «Eugeni Xammar. La paraula al servei de l'aventura». *Cicle de conferències del Premi Josep Vallverdú*, 1987

FABRA, Jaume: *Periodistes uniformats. Diaris barcelonins dels anys 40: la represa i la repressió*. Col·legi de Periodistes, 1996

FIGUERES, Josep Maria: *12 periodistes dels anys trenta*. Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1994

FINESTRES, Jordi: *Josep Maria Planes (1907-1936). Memòria d'un periodista assassinat*. Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1998.

GOMEZ ROJO, M.E.: «Ante el olvidado centenario de Joaquim Balcells i Pintó (1890-1936)». *Cuadernos informativos de Derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 15-16, 1993

GONZÁLEZ, Charo: «Eugenio Xammar, nuestro hombre en Berlín». *Revista Lateral*, gener 2006

GUILLEMON, Julià: *Literatures de l'exili*. CCCB, 2005

HUERTAS, Josep Maria i GELI, Carles: «Mirador», *la Catalunya impossible*. Proa, 2000

HUERTAS, Josep Maria i LORÉS, Jaume: «Un home de Mirador. Entrevista a Eugeni Xammar». *Orifloma*, 1973

HURTADO, Amadeu: *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps*. Editorial Xaloc. Mèxic, 1958

LLADONOSA, Manuel: *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988

LLORENS, Jordi: *La Unió Catalanista: dels orígens a la presidència del Dr. Martí i Julià (1891-1903)*. Universitat de Barcelona, 1991

PASSARELL, Jaume: *La Publicitat*. Pòrtic, 1971

PLA, Xavier: *Josep Pla: ficció autobiogràfica i veritat literària*. Quaderns Crema, 1997

ROIG, Montserrat: «Eugeni Xammar, un llop sentimental i escèptic». *Serra d'Or*, febrer de 1972

SOLÀ I DACHS, Lluís: *El Be Negre i els seus homes*. Edició facsímil. Edhasa, 1977

SARIOL, Joan: *Petita història de la Guerra Civil. Vint-i-tres testimonis informen*. Dopesa, 1977

VILA, Enric: «Xammar, perdona'ls». *Benzina*, Juny 2006